

УДК 343.131

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6\(6\)-381-393](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6(6)-381-393)

Піддубна Аліна Валентинівна кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства, Харківський національний університет внутрішніх справ, проспект Льва Ландау, 27, Харків, Харківська область, 61000, тел.: (067) 939-40-03. <https://orcid.org/0000-0003-1244-2263>

ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО СУТНОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. Наукова стаття присвячена дослідженню актуальних теоретичних, законодавчих і прикладних проблемних питань щодо генезису розвитку наукової думки щодо сутності процесуальних гарантій прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. Тому звернення до правового минулого з метою формування уявлення щодо теоретичного і законодавчого становлення та удосконалення традицій, досягнень та недоліків правової системи в цьому напрямі необхідне у сучасному стані для подальшого реформування та удосконалення національного кримінального процесуального законодавства. У даному дослідженні на ретроспективному рівні здійснено порівняльний аналіз чинного кримінального процесуального законодавства та історико-правових передумов становлення інституту гарантій прав учасників кримінального провадження в розрізі інституту початкового етапу досудового розслідування.

За результатами дослідження встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство України має свою багатовікову історію розвитку і походження, починаючи з перших джерел кримінального процесуального права, зокрема : «Руської правди», «Судебника» Казіміра Ягеллончика, трьох Литовських статутів, кодифікованих нормативно-правових актів XVI – XVII ст.ст., пам'ятки українського права гетьманської доби «Права, по котрымъ судится малороссійській народъ», Кримінального уложення, Статуту кримінального судочинства, а також наукових досліджень та праць вчених минулих років, КПК УСРР 1922, 1924, 1927, 1960 років та ін., що були прогресивним кроком для подальшого розвитку українського кримінального процесуального законодавства, які діяли протягом більше ніж 50 років, завершуючи прийняттям у 2012 році чинного нині КПК України з внесеними понад 100 змінами та

доповнення, зокрема пов'язаними із вимушеним введенням в державі воєнного стану.

Автором проаналізовано наукові позиції вчених щодо демократизації та гуманізації положень кримінального процесуального законодавства, а також кардинальні зміни та доповнення кримінального процесуального законодавства в частині прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. В ході досліджень праць вчених та чинного законодавства, встановлено, що національне кримінальне судочинство у всі роки трансформувалось під впливом змін економічних, соціальних, суспільних, політичних та правових інститутів і залежало від суб'єктивної політики російського уряду, направленої на обмеження автономії права України, уніфікації, унормування і систематизації її правової системи та інших чинників.

Ключові слова: кримінальний процес, гарантії, учасник кримінального провадження, статут, права, свободи, законні інтереси, кримінальне процесуальне законодавство.

Piddubna Alina Valentinivna Ph.D. in Law, Associate Professor of Criminal Procedure and organization of pre-trial investigation of the faculty № 1 Kharkiv National University of Internal Affairs, Lev Landau Avenue, 27, Kharkiv, Kharkiv region, 61000 , <https://orcid.org/0000-0003-1244-2263>.

GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THOUGHT ON THE ESSENCE PROCEDURAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

Abstract. The scientific article is devoted to the study of current theoretical, legislative and applied issues on the genesis of the development of scientific thought on the essence of procedural guarantors of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings during pre-trial investigation. Therefore, recourse to the legal past in order to form an idea of the theoretical and legislative formation and improvement of traditions, achievements and shortcomings of the legal system in this direction is necessary in the current state for further reform and improvement of national criminal procedure legislation. In this study, at a retrospective level, a comparative analysis of current criminal procedure legislation and historical and legal preconditions for the establishment of the institute of guarantees of the rights of participants in criminal proceedings in terms of the institute of the initial stage of pre-trial investigation.

According to the results of the study, it is established that the criminal procedural legislation of Ukraine has a long history of development and origin, starting from the first sources of criminal procedural law, in particular: "Russian

Truth", "Sudebnyk" by Kazimir Jagiellonchyk, three Lithuanian statutes, codified regulations of the XVI - XVII centuries, monuments of Ukrainian law of the Hetman era "Rights under which the people of Little Russia are tried", the Criminal Code, Statute of Criminal Procedure, as well as research and works of scientists of previous years, CPC of the USSR 1922, 1924, 1927, 1960, etc., which were a progressive step for the further development of Ukrainian criminal procedure legislation, which operated for more than 50 years, culminating in the adoption in 2012 of the current CPC of Ukraine with more than 100 changes and additions, in particular related to the forced imposition of martial law in the state.

The author analyzes the scientific positions of scientists on the democratization and humanization of the provisions of criminal procedure law, as well as radical changes and additions to the criminal procedure law in terms of rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. Studies of scholars and current legislation have shown that national criminal justice has transformed over the years under the influence of changes in economic, social, social, political and legal institutions and depended on the subjective policy of the Russian government to limit the autonomy of Ukrainian law, unification, standardization and systematization of its legal system and other factors.

Keywords: criminal proceedings, guarantees, participant in criminal proceedings, statute, rights, freedoms, legitimate interests, criminal procedural legislation.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що для національної науки кримінального процесу історико-правовий аналіз та питання висвітлення генезису становлення його структури, системи кримінального процесуального законодавства, зокрема щодо підходів початкового етапу досудового розслідування та забезпечення при цьому реальних гарантій прав учасників кримінального провадження, є важливими для застосування правового історичного досвіду з метою його вдосконалення. Зокрема, науковий підхід щодо реформування та удосконалення національного кримінального процесуального законодавства передбачає звернення до правового минулого з метою формування уявлення щодо теоретичних проблем, тенденцій створення традицій законотворчості, досягнень та недоліків правової системи в цьому напрямі. Однак, наукові підходи в дослідженні питань становлення національного кримінального процесуального законодавства мають дискусійність та ґрунтуються насамперед на першоджерелі кримінального процесуального права - Статуті кримінального судочинства 1864 року [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий вклад у дослідження генезису історико-правових питань становлення в Україні структури та системи теорії кримінального процесу, процесуального

законодавства, доктринальних підходів щодо початку досудового розслідування та гарантування прав учасників кримінального провадження здійснили: С. А. Альперт, А.Я. Вишинський, Ю.М. Грошевий, Н.В. Жогін, В.С. Зеленецький, В.І. Зажицький, В.В. Землянська, С.М. Казанцев, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О.Г. Мамонтов, О.М. Мироненко, В.Т. Нор, В.О. Рум'янцев, О.В. Сапін, І.І. Сатіва, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, Ф.Н. Фаткуллін, І.Я. Фойницький, О.Г. Шило, О.О. Юхно та ін. Сучасний розгляд проблемних напрямів щодо сутності процесуальних гарантій прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування знаходиться на високому рівні, зокрема: Т.Г. Фоміна «Забезпечення процесуальних прав підозрюваного і обвинуваченого органами внутрішніх справ України» (2013 р.) , «Теоретичні та процесуальні основи застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві України» (2020 р.); О.В. Мартовицка «Проблемні питання національного законодавства та міжнародних правових актів щодо права на юридичну допомогу» (2013 р.), «Теоретичні та прикладні проблеми інституту професійної правничої допомоги у кримінальному процесі України» (2021 р.); Т.В. Волошанівська «Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду» (2019 р.). Водночас вказані питання ними були розглянуті дещо фрагментарно та потребують додаткового дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз генезису історико-правових передумов теоретичного і правового становлення інституту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження та інституту початкового етапу досудового розслідування. Основними завданнями є дослідження генезису історичних пам'яток кримінального процесуального права на різних історичних етапах розвитку кримінального процесу через призму еволюції гарантування прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Наша сучасна українська державність виникла відносно нещодавно – 30 років, однак в цілому національна правова система має значний історичний досвід та традиції. Слід враховувати, що кримінальний процес є динамічним правовим утворенням, який постійно трансформується під впливом змін економічних, соціальних, політичних та правових інститутів, що забезпечують дотримання прав, свобод та законних інтересів особи. Тому, постійне удосконалення кримінального процесуального законодавства України, опрацювання пропозицій щодо внесення змін та доповнень, створення і удосконалення нових нормативно-правових актів, розробка роз'яснень та наукові дослідження проблемних питань, є природнім явищем, зокрема у правовій науці.

Кримінальне процесуальне законодавство України має свою багатовікову історію походження розвитку і удосконалення. Так, одним із перших джерел кримінального процесуального права є «Руська правда», що була складена в XI-XII ст.ст. як збірка стародавніх правових основ, побудованих на нормах звичаєвого права, які регулювали феодалні відносини, державний, суспільний та культурний устрій. Авторство вказаного документу історики права пов'язують з ім'ям Ярослава Мудрого, який вважається першим кодифікованим актом феодалного права та має три редакції: Коротка Правда, Просторова Правда і Скорочена Правда, що відображають різний рівень становлення та розвитку феодалного права. У «Руській правді» вперше прописані положення щодо кримінального провадження, порядку судового розгляду; містяться норми, що безпосередньо стосуються прав, свобод та інтерсів особи, а також правові механізми захисту життя, честі та гідності особи (відсутність смертної кари, мученицьких покарань, катувань під час допиту, обмежень, заборона кривавої помсти та ін.).

Протягом XVI ст. норми «Руської правди» були відображені в «Судебнику» Казіміра Ягеллончика (1468 р.) та у трьох Литовських статутах, які задовольнили потребу в писаних нормах кримінального та процесуального права. Типовими рисами цих збірників законів були репресивні норми: залякування, відшкодування збитків, використання злочинців як робочої сили, смертна кара. У 1528-1529 роках норми, що діяли потребували уточнення, розширення та акцентування уваги на інших положеннях, тому що Судебник, не був всебічною кодифікацією кримінального та процесуального права, а систематизовував положення, спрямовані лише на охорону майна, тому це збірник не зміг надовго задовольнити потребу в регулюванні на той час нових суспільних відносин. Деякі норми Судебника, що не були відображені у Литовських статутах, продовжували діяти, а інші були трансформовані і пристосовані до умов, які зазнали змін [2].

Головною ідеєю Першого Литовського Статуту (1529 р.) була оборона інтересів держави, шляхти та магнатів. Другий Литовський Статут (1566 р.) став юридичним оформленням панівної ролі шляхти в державі і подальшого обмеження прав селянства. Третій Литовський Статут (1569 р.) остаточно закріпив привілеї багатіїв та повне закріпачення селян. Кілька століть Литовський Статут був основним збірником права України. Водночас, утворена в той же час на території нижнього Подніпров'я Козацька держава стала осередком козацького права, основні положення якого також включали в себе норми Литовського статуту (1588 р.), козацького звичаєвого права, акти гетьманської влади та судову практику.

До кодифікованих нормативно-правових актів XVI – XVII ст.ст. відноситься Земський наказ (1567 р.), що був доповнений Уложенням царя Олексія Михайловича (1669 р.), тому історично склалося, що подальший

розвиток права України був невіддільний від процесів у правовому полі Росії. Зазначеним наказом, зокрема, кримінальні провадження вирішувались і розглядалися за встановленням доказів вини або за наявності сильної підозри проти обвинуваченого. Також, вказаним документом на першому етапі визначався слідчий порядок для окремих видів правопорушень, а вже протягом першої половини XVIII століття слідчий порядок був визначений для всіх на той час видів злочинів. Була сформована й система судів.

У подальшому, норми Руської правди та Литовського статуту були вміщені у найвизначнішій пам'ятці українського права гетьманської доби «Права, по которымъ судится малороссійскій народъ» (1743 р.) [3]. Ця збірка була складена з метою кодифікації правових норм різного походження, що діяли на Лівобережній Україні після її приєднання до Росії і нерідко суперечили одна одній, тому, за царським наказом, кодифікація законодавства мало наблизити ці норми до російських правових норм. Однак, складений проєкт «Прав...» не отримав офіційного затвердження у зв'язку з деякою відмінністю українського законодавства, що суперечило політиці російського уряду, направленої на обмеження автономії права України та уніфікації, унормування і систематизації її правової системи. Хоча проєкт не набув чинності офіційного кодексу законів, а ліквідація гетьманства в Україні та її автономії наприкінці XVIII ст. зняла питання про його правоздатність, «Права, по которымъ судится малороссійскій народъ» поширювалися в рукописних списках та вживалися у судовій практиці [4].

В подальшому, у 1835 р. був прийнятий Звід законів, у Книгу першу 1-го тому якого увійшло Кримінальне уложення. Норми цього систематизованого нормативно-правового акту були направлені на охорону прав, свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, що дозволило деяким науковцям визначити його як перший кримінальний процесуальний кодекс в історії України [5]. Однак, це Уложення мало низку недоліків, зокрема, відсутність низки розповсюджених складів злочину, невизначеність системи покарань та кримінальних санкцій, тому в 1846 р. Кримінальне уложення після значної кількості внесених змін та доповнень було замінено Уложенням про покарання, що перевидавалось до 1917 р.

У наступні роки, в межах проведення судової реформи був прийнятий Статут кримінального судочинства (1864 р.) [1], який вперше запровадив нову модель досудового слідства, в основі якої було відокремлення адміністративної влади від судової, вводилися нові інституції: суд присяжних засідателів та адвокатура. Положеннями Статуту реорганізовано прокуратуру, завданням якої стало підтримання державного обвинувачення в суді, нагляд за діяльністю судових слідчих, поліції, судів та місць ув'язнення. Досудове слідство було вилучено з поліції і передано судовим слідчим, які діяли під наглядом прокуратури. Обрання та застосування запобіжних заходів було обов'язком

судового слідчого, також їм було надано право перевіряти і доповнювати дізнання, скасовувати розпорядження, прийняті під час провадження дізнання. Замість системи формальних доказів введено оцінку доказів за внутрішнім суддівським переконанням. Крім того, встановлювались певні умови застосування запобіжних заходів.

Незважаючи на той факт, що Статут розроблявся та приймався в Російській імперії, цей документ мав визначний вплив на українських землях, які на той час входили до складу Російської імперії, а основні його положення суттєво вплинули на подальший розвиток кримінального процесуального законодавства України: встановлювались системність та послідовність кримінального судочинства, діяли ліберальні принципи розгляду кримінальних проваджень судами, на основі засад змагальності, гласності, усності, безпосередності та права обвинуваченого на захист.

Подальші наукові роботи були направлені на удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині встановлення гарантій свободи та недоторканності особи. Зокрема, у 1867-1879 рр. О. Ф. Кістяківський у своїх наукових роботах «Дослідження про смертну кару», «Елементарний підручник кримінального права» та «Права, за якими судиться малоросійський народ» приділив увагу проблемам зменшення осудності, доцільності її законодавчого встановлення. У свою чергу, Л. С. Білогриць-Котляревський у своїх працях «Поняття кримінального права і підстави покарання» (1883 р.), «Завдання і метод науки кримінального права» (1891 р.), та «Злочини державні» (1904 р.) досліджував принципи рівної відповідальності перед законом, особистої відповідальності, індивідуалізації покарання, а також можливість примирення потерпілого зі злочинцем і роль держави у цьому процесі; Л. Є. Владимиров у своїй роботі «Вчення про кримінальні докази» (1882-1883 рр.) одним із перших звернув увагу на поняття кримінально-судової достовірності, необхідності встановлення фактів, необхідних для правової кваліфікації з метою накладення на злочинця відповідного покарання, а також відшкодуванню злочинцем завданої ним матеріальної шкоди у праці «Захисні промови й публічні лекції» (1892 р.). У 1881 році В.М. Палаузов у своїй «Вступній лекції з кримінального судочинства» звернув увагу на систему процесуальних гарантій та місце особи у сфері юстиції; Д.Г. Тальберг своїм дослідженням «Російське кримінальне судочинство» (1889-1891 рр.) запропонував структурувати кримінальний процес, розмежувавши інститути захисту та доказування.

На підставі вищевказаних наукових досліджень та розробок законодавця, впродовж 1917 - 1922 років було створено систему правових норм та ряд прогресивних положень, в яких були визначені основні засади кримінального процесу, зокрема, законність, змагальність, недоторканність особи та її житла, рівність сторін перед судом, здійснення правосуддя виключно судом,

обов'язковість виконання рішення суду; багато позитивного на той період було запозичено з правових процесуальних основ попередньої царської влади. Однак, у зв'язку з постійними політичними змінами та боротьбою, ряд положень не набрали законної сили. Так, в радянській Україні народним комісаріатом у зв'язку з боротьбою з контрреволюцією було видано ряд циркулярів, направлених на спрощення кримінального процесу, законності та діяльності правоохоронних органів. Україна в ті роки, як і інші союзні республіки, внесла свій вклад в створення нового революційного кримінального процесуального законодавства.

Так, у зв'язку зі створенням у 1922 році Союзу РСР та прийняттям у 1924 році Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, виникла необхідність привести у відповідність вказаному закону прийнятий перед цим у 1922 році КПК УСРР. Тому, у 1927 році був прийнятий КПК УСРР, в якому достатньо статей залишилось з КПК УСРР 1922 р., а також містилась низка статей, що по новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури і суду. Зокрема: права слідчих і прокурорів у закритті кримінальних проваджень за відсутністю складу злочину були розширені; органам слідства, прокуратури та судам було заборонено відмовляти в прийнятті до свого провадження кримінальні справи або закривати їх на тій підставі, що в Кримінальному кодексі УСРР не передбачалося покарання за суспільно небезпечне діяння; захисник мав право брати участь у кримінальному процесі виключно зі стадії судового слідства; визнавалось за можливе допитати захисника як свідка, якщо тому було щось відомо про злочини. Тобто, КПК УСРР 1927 р. включав в себе ряд антидемократичних положень, що порушували права, свободи та законні інтереси особи, тому, надалі, до нього вносились зміни та доповнення.

Зокрема, у 1934 році постановою ЦВК СРСР «Про внесення змін в чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік» була закріплена репресивна політика кримінального судочинства в державі, з'явилася стадія підготовчого засідання, яка була обов'язковою не для всіх кримінальних проваджень та проводилось у випадках неповноти попереднього розслідування, незгоди із кваліфікацією злочину, запобіжним заходом, обраним прокурором, слідчим або із постановою прокурора про закриття провадження, списком свідків або експертів, які підлягають виклику в судові засідання, тощо.

У зв'язку з надзвичайними обставинами, пов'язаними зі Світовою війною 1941-1945 років, кримінальний процес воєнізується та набуває розшукової форми, а покарання подальшого репресивного характеру.

Вже у 1950-х роках втратили чинність низка статей КПК УРСР 1927 року та набули поширення прогресивні праці деяких науковців, зокрема: В.Г. Гончаренка, Д.С. Карєвого, М.М. Полянського, М.О. Чельцового-Бебутового та ін.. Наукові дослідження вчених тих років були направлені на визначення

понять, засад та систематизацію радянського кримінального процесу. Так, С.А. Голунський працював над питаннями техніки та методики розслідування злочинів, тактики проведення окремих слідчих дій; М.М. Гродзинський запропонував новий підхід щодо обов'язків та прав обвинуваченого, визначив поняття та систематизував докази в кримінальному процесі, а також засади касаційного та наглядового провадження; І.Д. Перлов створив систему діяльності органів, посадових осіб та громадян, спрямовану на виконання вироків, окремо розглянув форму участі суспільства у цій стадії кримінального процесу; М.С. Строгович в основу свого визначення поняття кримінального процесу поклав закріплення процесуальних гарантій прав, свобод та законних інтересів особи, а також обґрунтував засаду змагальності судочинства та рівноправність підсудного з іншими учасниками процесу.

Одним із перших досліджень тих років щодо історичного розвитку кримінального процесу стала дисертація П.Т. Землянського «Розвиток кримінально-процесуального права УРСР в перші роки радянської влади (1917 - 1922) у світлі Ленінських ідей про кодифікації» (1970 р.) [6]. У вказаній роботі автором наголошувалось на розвитку та закріпленні у нормах кримінального процесуального права конституційних принципів правосуддя, всієї повноти прав учасників процесу та відображена у законодавстві сутність повного та своєчасного розслідування правопорушень. Наукові підходи в дослідженнях питань становлення кримінального процесуального законодавства мали істотні розбіжності та, насамперед, ґрунтувались на першоджерелі кримінального процесуального права - Статуті кримінального судочинства 1864 р. [1], на що акцентується історична увага більшості вчених.

Прогресивним кроком для подальшого розвитку українського кримінального процесуального законодавства та демократизації засад кримінального судочинства стало прийняття у 1960 році КПК УРСР, положення якого застосовувались протягом понад 50 років. Законодавець змінив пріоритети завдань кримінального судочинства та вперше визначив завдання щодо охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Положеннями Кодексу було посилено процесуальний контроль суду за діями органів досудового слідства та дізнання; введена норма, яка зобов'язала в усіх випадках затримання особи обов'язково повідомляти родичів або близьких затриманого; стало можливим оскарження рішення слідчого, органу дізнання, прокурора про відмову в порушенні чи закритті кримінальної провадження [7], заборонялось прийняття судом рішення про винуватість особи без вироку.

Одночасно, монополія Комуністичної партії СРСР, централізація правоохоронної та правової систем призводили до значної кількості порушень законності, прав, свобод та законних інтересів особи. Однозначно, що зміни та доповнення до законів необхідні у зв'язку зі змінами суспільного,

економічного, правового, політичного та державного устроїв. Тому, з набуттям Україною незалежності у 1991 році, науковці та законодавці почали підіймати питання щодо охорони, захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів особи. КПК УРСР 1960 р. вже не відповідав вимогам української державності та часу, потребам регулювання сучасних суспільно-правових відносин у кримінальній процесуальній сфері, положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародних норм щодо гарантування прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу.

Початком вирішення вказаних проблемних питань тих часів стало прийняття "Концепції судово-правової реформи в Україні" (1992 рік) [8], що передбачала правові засоби захисту прав особи, порядок оскарження дій слідчого, розширювала права обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального процесу, закріпила процесуальну самостійність слідчого, диференціювала форми розслідування, розмежовувала функції органів попереднього розслідування і органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, створила єдиний слідчий апарат та судову експертизу, тощо. Положення Концепції були основою змін та доповнень, що вносились до Кримінального процесуального кодексу України у період 1992-2000 рр. Однак, невирішеними були питання щодо закріплення в положеннях КПК гуманістичних та демократичних засад кримінального судочинства. У зв'язку з цим, Законами України щодо внесення змін та доповнень до КПК України у період з 2001 року було внесено понад 100 нових статей, зокрема: була уточнена термінологія, окреслені права і обов'язки учасників процесу, з'явились поняття змагальності і диспозитивності, регламентовано порядок фіксування судового процесу технічними засобами, обрання запобіжних заходів та ін.

Прийняття у 2012 році КПК України [9], стало новим етапом формування кримінального процесу відповідно до європейський та міжнародних правових стандартів. На той час Кримінальне процесуальне право вже пройшло певний період розвитку та його положення містили вагомі відмінності від попереднього Кодексу. Так, законодавець доповнив поняття змагальності зрівнянням прав захисту з правами обвинувачення; перелік засад та учасників кримінального процесу; передбачив заходи забезпечення кримінального провадження, особливі порядки провадження кримінальних справ на підставі угод, у формі приватного обвинувачення тощо [5].

Висновки. В цілому, удосконалення кримінального судочинства є важливим та перспективним напрямом для України у зв'язку з необхідністю впровадження світових стандартів забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження на всіх стадіях, особливо у випадках їх обмеження. Тому, для захисту, охорони та реалізації закріплених прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу, тобто їх

гарантування, в державі повинен працювати налагоджений соціально-правовий механізм дотримання прав і свобод людини. Зокрема, у зв'язку з воєнними діями на території України, вбивствами мирного населення, знищенням житлових об'єктів, законодавцем внесені ряд суттєвих змін і доповнень до КПК України та Законів України, зокрема, Закони України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів у складних умовах воєнного стану», «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам», «Про внесення змін до КПК України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» [10]. Зміни та доповнення, що містяться у вказаних законах, спрямовані на удосконалення правового регулювання кримінального процесу, належне реагування на випадки кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, ефективне здійснення досудового розслідування, надання стороні захисту додаткових гарантій від можливих зловживань з боку слідчих суддів та працівників органів досудового розслідування. У 2016 році до Конституції України була внесена новела про застосування нового словосполучення «надання професійної правничої допомоги» замість «правової допомоги». Однак, зміни до чинного КПК України, Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», Закону України «Про безоплатну правову допомогу» відповідні термінологічні та сутнісні зміни не внесені.

Таким чином, за дослідженням встановлено, що генезис вдосконалення кримінальної процесуальної бази України є динамічним процесом та залежить від політичних, економічних, суспільних та правових інститутів, направлених на забезпечення і реалізацію прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що потребує постійного дослідження, доповнення та змін. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають додатковому дослідженню або науковому вивченню.

Література:

1. Устав уголовного судопроизводства. Режим доступу: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> (Дата звернення: 20.04.2022)
2. Перший офіційно діючий збірник законів – Судебник Казимира. ВІРТУАЛЬНИЙ БІБЛІОГРАФ. ХОУНБ ІМ. О. ГОНЧАРА Режим доступу: <https://biblio.lib.kherson.ua/pershiy-ofitsiyno-diyuchiy.htm> (Дата звернення: 04.06.2022)
3. Енциклопедія Українознавства II. Т. 4. с. 1303. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/pravdstat.htm> (Дата звернення: 16.05.2022)

4. Шандра В.С. Права, по которым судится малороссийский народ. Режим доступа: http://www.history.org.ua/?termin=Prava_kotorym (Дата звернення: 04.06.2022)

5. Історичний нарис розвитку кримінального процесуального права в Україні. Режим доступа: https://pidru4niki.com/71077/pravo/istorichniy_naris_rozvitku_kriminalnogo_protseualnogo_prava_ukrayini (Дата звернення: 20.04.2022)

6. П.Т. Землянський «Развитие криминально-процессуального права УССР в первый годы советской власти (1917-1922) в свете Ленинских идей о кодификации»: автореферат. 1970. Режим доступа: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15551/1/Zemlianskiy_1970.pdf (Дата звернення: 15.03.2022)

7. Савонюк Р. Кримінально-процесуальний кодекс України: змістовна характеристика та еволюція розвитку. Кримська світлиця. 20.01.2012. № 3.

8. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text> (Дата звернення: 15.04.2022)

9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, поточна редакція від 01.05.2022, підстава - 2201-IX Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (Дата звернення: 03.05.2022).

10. Закони України «Про внесення змін до КПК України та інших законодавчих актів України щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів у складних умовах воєнного стану» № 2111 від 03 березня 2022 року. Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text>;

«Про внесення змін до КПК України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам» № 2137 від 15 березня 2022. Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#top>;

«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» № 2125-IX від 15 березня 2022..Режим доступа: http://search.liga.zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T222125.html (Дата звернення: 28.04.2022).

11. Сорока С.О., Римарчук Г. С., 2016 Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. С. 553-562. Режим доступа: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5783/vnulpurn201685083.pdf> (Дата звернення: 28.04.2022)

References:

1. Ustav ugovnogo sudoproizvodstva. [Charter of criminal proceedings]. Retrieved from <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> [in Ukrainian].

2. Pershyu ofitsiyno diyuchyy zbirnyk zakoniv – Sudebnyk Kazymyrya. [The first officially valid collection of laws - Sudebnik Kazimir]. *Virtualnyy bibliohraf. Khounb im, O. Honchara. – Virtual bibliographer. Honb im. O. Gonchara.* Retrieved from <https://biblio.lib.kherson.ua/pershiy-ofitsiyno-diyuchiy.htm> [in Ukrainian].

3. Entsyklopediya Ukrayinoznnavstva II. T. 4. [Encyclopedia of Ukrainian Studies II. T. 4] (P. 1303) Retrieved from <http://litopys.org.ua/rizne/pravdstat.htm> [in Ukrainian].

4. Shandra V.S. Prava, po kotorym suditsya malorossiyskiy narod. [The rights by which the Little Russian people are judged]. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Prava_kotorym [in Ukrainian].

5. Istorychnyy narys rozvytku kryminal'noho protsesual'noho prava v Ukrayini. [Historical essay on the development of criminal procedural law in Ukraine]. Retrieved from

https://pidru4niki.com/71077/pravo/istorichniy_naris_rozvitku_kriminalnogo_protseusualnogo_prva_ukrayini [in Ukrainian].

6. Zemlyansky P.T. (1970). «Razvitiye kriminal'no-protseusual'nogo prava USSR v pervyy gody sovetsoy vlasti (1917-1922) v svete Leninskikh idey o kodifikatsii». [«Development of criminal procedural law of the Ukrainian SSR in the first years of Soviet power (1917-1922) in the light of Lenin's ideas on codification»]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15551/1/Zemlianskiy_1970.pdf [in Ukrainian].

7. Savonyuk R. (2012). Kryminal'no-protseusual'nyy kodeks Ukrayiny: zmistovna kharakterystyka ta evolyutsiya rozvytku. [Criminal Procedure Code of Ukraine: substantive characteristics and evolution of development]. *Kryms'ka svitlytsya - Crimean svitlytsya*, № 3.

8. Pro Kontseptsuyu sudovo-pravovoyi reformy v Ukrayini. [On the Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text> [in Ukrainian].

9. Kryminal'nyy protseusual'nyy kodeks Ukrayiny. [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> [in Ukrainian].

10. Zakony Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do KPK Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo dodatkovoho rehulyuvannya zabezpechennya diyal'nosti pravookhoronnykh orhaniv u skladnykh umovakh voyennoho stanu» [Laws of Ukraine «On Amendments to the CPC of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Concerning Additional Regulation of Ensuring the Activities of Law Enforcement Bodies in Difficult Martial Law Conditions»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text> [in Ukrainian].

«Pro vnesennya zmin do KPK Ukrayiny ta Zakonu U krayiny "Pro elektronni komunikatsiyi" shchodo pidvyshchennya efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannya "za haryachymy slidamy" ta protydyi kiberatakam» [«On Amendments to the CPC of Ukraine and the Law of Ukraine» On Electronic Communications «to increase the effectiveness of pre-trial investigation «in hot pursuit» and counter cyber attacks»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#top> [in Ukrainian].

«Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho protseusual'noho kodeksu Ukrayiny shchodo poryadku skasuvannya zapobizhnogo zakhodu dlya prokhodzhennya viys'kovoyi sluzhby za pryzovom pid chas mobilizatsiyi, na osoblyvyy period abo yoho zminy z inshykh pidstav» [«On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine on the Procedure for Abolishing a Precautionary Measure for Conscription during Mobilization, for a Special Period or its Change on Other Grounds»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http://search.liga.zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T222125.html [in Ukrainian].

11. Soroka S.O. & Rymarchuk H. S. 2016 Kryminal'ny protses v Ukrayini: istoriya i suchasnist'. [Criminal proceedings in Ukraine: history and modernity]. (pp. 553-562). Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/aug/5783/vnulpurn201685083>. [in Ukrainian].